

Розділ 5

ФІНАНСИ І БАНКІВСЬКА СПРАВА

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2023.1\(61\).142-146](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2023.1(61).142-146)

УДК 336.77

Варцаба В.І.

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ
ВІДПОВІДАЛЬНОГО КРЕДИТУВАННЯ

У статті розкрито сутність, цілі та принципи відповідального кредитування. З'ясовано, що відповідальне кредитування є базовою, зразковою концепцією захисту прав споживачів, тому його запровадження регламентується на міжнародному рівні положеннями Світового банку. Досліджено фактори, які впливають на необхідність впровадження відповідального кредитування з боку кредиторів та позичальників. Аргументовано, що стратегічною метою фінансового регулювання та нагляду за відповідальним кредитуванням є підвищення позитивної ролі кредитних установ у соціально-економічному розвитку економіки держави. Виокремлено інструменти механізму просування стандартів відповідального кредитування, які застосовуються у зарубіжній практиці.

Ключові слова: кредит, відповідальне кредитування, кредитори, позичальники, захист прав споживачів фінансових послуг, непруденційний банківський нагляд.

Постановка проблеми. Запорука успішного розвитку комерційного банку – це завоювання довіри клієнтів, прагнення зміцнення та розвитку довгострокових двосторонніх взаємовигідних відносин. Основним фактором, що впливає на клієнта при відвідуванні банку та формує його лояльність, є задоволення його потреб у ході обслуговування, правильна оцінка його фінансового стану, чесність та відкритість перед клієнтом, а також поважне ставлення до його думки та можливих побажань.

Зростаючі обсяги проблемної заборгованості та закредитованість населення визнано світовою спільнотою найнебезпечнішими факторами, які створюють системний ризик як для національних економік, так і для всієї світової фінансової системи. Будь-який прострочений борг — це зона економічного конфлікту між кредитором і позичальником, що потребує ефективного механізму вирішення інтересів сторін. За таких умов зростає необхідність у посиленні відповідальності за процес кредитування як кредитора, так і позичальника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню питань розвитку ринку

банківського кредитування в науковій літературі та у практичній діяльності приділяється постійна увага. З-поміж вітчизняних та зарубіжних науковців, які досліджували зазначену проблематику такі, як: Г. Бортніков, Дж. Бьюкенен, В. Вітлінський, О. Дзюблюк, С. Єгоричева, Дж. Ігон, В. Коваленко, Л. Кузнєцова, В. Лагутін, С. Міщенко, С. Науменкова, І. Охріменко, Л. Примостка, Е. Рід, К. Редхе, П. Роуз, Л. Рябініна, С. Хью, К. Черкашина, Н. Шульга тощо. Водночас питання відповідального кредитування є досить новим аспектом фінансової діяльності, який наразі досить мало розкритий у наукових роботах. Проте ситуація, що склалася, в Україні, посилює необхідність дослідження даного питання та впровадження його у практику вітчизняних кредитних установ з огляду на зростаючі показники проблемної заборгованості.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження особливостей, принципів та процесу реалізації відповідального кредитування на основі світового досвіду та вивчення можливостей впровадження його нам вітчизняному кредитному ринку.

Основними методами проведення дослідження є абстракція та конкретизація – при дослідженні теоретичних основ відповідального кредитування та процесу його здійснення; аналіз та синтез – при вивченні зарубіжного досвіду переходу на режим відповідального кредитування; методи індукції, дедукції та

© Варцаба В.І., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів і банківської справи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел.: +380505026505, e-mail: vira.vartsaba@uzhnu.edu.ua

узагальнення – при виявленні проблем розвитку вітчизняного ринку кредитування; метод графічного представлення результатів проведеного дослідження.

Опис основного матеріалу дослідження. Деструктивні зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на роботу фінансової сфери, зумовлюють низку питань, що вимагають негайного вирішення. З-поміж них особливої ваги набуває проблема прострочення та неповернення кредитів. Непрацюючі сумнівні кредити як фактор дестабілізаційних процесів створюють системні ризики у банківському бізнесі, знижують якість кредитних портфелів, завдають збитків, що на тривалий період гальмує систему перерозподілу капіталу. За цих умов зростає необхідність перегляду деяких підходів до кредитної діяльності.

Відповідальне кредитування є досить новим терміном у фінансовій науці. Його трактують як сукупність принципів, яких має дотримуватися кредитор, аби забезпечити позичальнику можливість прийняття виваженого та обдуманого рішення щодо необхідності отримання позики [5].

Відповідальне кредитування протистоїть «хижацькому» («грабіжницькому»), за якого кредитор прагне надати якнайбільше позик, користуючись нестачею інформації про кредит чи недостатнім рівнем фінансової грамотності позичальника. Тому практика відповідального кредитування покладає частину відповідальності

за ухвалення позичальником виваженого рішення на кредитора, який має дбати про прозорість умов кредитного договору.

Політика у сфері відповідального кредитування має чотири цілі: забезпечення фінансової доступності, стабільності фінансового сектора, сумлінності кредиторів та захист прав споживачів фінансових послуг [4].

Принципи відповідального кредитування ставлять перед постачальниками фінансових послуг три базові вимоги:

- чітке розкриття ключової інформації до, під час та після здійснення угоди;
- справедливе та етичне ставлення до клієнтів;
- забезпечення механізмів звернення боржника за допомогою для дієвого виправлення помилок, розгляду скарг та вирішення спорів.

Таким чином, відповідальне кредитування узгоджується з потребами позичальників та попереджає надмірну заборгованість. Дотримання його принципів вимагає від кредиторів відмовитися від переслідування власної вигоди та враховувати інтереси їхніх клієнтів. Відповідальне кредитування є базовою, зразковою концепцією захисту прав споживачів, тому його запровадження регламентується на міжнародному рівні положеннями Світового банку. Так, його представники виокремлюють три «опори» відповідального кредитування (рис. 1).

ПЕРША ОПОРА — добровільне ухвалення кредитними установами нових принципів своєї діяльності та дотримання на практиці стандартів відповідального кредитування. Активна участь держави у просуванні принципів відповідального кредитування, впровадження систем оцінки та звітності, що дозволяють підвищити прозорість соціальних результатів (наслідків) роботи кредитних організацій, їхнього внеску у запобігання загрози боргового стресу та досягнення сталого розвитку.

ДРУГА ОПОРА — нормативно-правове регулювання ключових елементів взаємодії кредиторів та позичальників, що захищають права споживачів фінансових послуг (інтеграція принципів відповідального кредитування у національне законодавство). Підвищення фінансової грамотності як заходу захисту споживачів кредитних продуктів.

ТРЕТЯ ОПОРА — державний пруденційний нагляд за фінансовою стійкістю кредитних установ, що забезпечує:

- 1) здорову конкуренцію між ними;
- 2) можливість безперешкодного обміну інформацією про кредитну діяльність;
- 3) судовий та досудовий захист прав споживачів фінансових послуг;
- 4) цивілізований вихід із ситуації, пов'язаної з об'єктивними труднощами чи неможливістю погашення кредиту.

Рис. 1. Системний підхід регулювання переходу на режим відповідального кредитування (за розробками Світового банку)*

*Джерело: побудовано на основі [2]

Запропонований системний підхід регулювання переходу на режим відповідального кредитування з акцентом на три «опори» є універсальним для будь-якої країни. Проте, якісні ефекти від регулювання сфери кредитування навіть за системного підходу можуть відрізнитися через специфіку розвитку фінансової системи, національних фінансових ринків, їх структури, традицій, інформаційної прозорості, рівня доходів та фінансової грамотності суспільства. Тобто на перший план призводять чинники, які стимулюють до прискорення імплементації відповідального кредитування у фінансову сферу.

Отже, ключовими факторами, які впливають на необхідність впровадження відповідального кредитування, є:

1. З боку кредиторів:

- прагнення до прибутку навіть, якщо надання позики зашкодить фінансовому чи майновому стану потенційного позичальника;
- прийнятність високої вартості кредитів та стягнення додаткових коштів за прострочення заборгованості;
- заплутані (нечіткі) умови кредитування.

2. З боку позичальників:

- низький рівень фінансової грамотності, який проявляється у незнанні основних понять та категорій;
- брак навичок фінансового планування;
- схильність до короткострокового мислення [7].

Процес відповідального кредитування охоплює шлях від рекламування позики до повного її погашення та містить такі компоненти, як:

- розробка простих та зрозумілих механізмів кредитування;
- перевірка відповідності умов кредиту потребам клієнта;
- справедливе врегулювання простроченої заборгованості;
- розкриття повної вартості позики та прозорі умови її надання;
- перевірка плато- та кредитоспроможності клієнта;
- своєчасне реагування на фінансові труднощі позичальника [1].

Зазначені компоненти відповідального кредитування у 2020 році було запроваджено до виконання Європейською службою банківського нагляду для комерційних банків ЄС [3]. Зауважимо, що серед перелічених елементів в українському банківському законодавстві наразі закріплено виконання останніх трьох позицій.

При цьому питання щодо захисту прав споживачів фінансових послуг в Україні на законодавчому рівні активно розпочало підійматися лише протягом останніх 4-5 років, результатом чого стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг» № 122-IX від 20.09.2019 р.

Фахівці акцентують увагу на позитивному впливі захисту прав споживачів фінпослуг на економічне зростання, адже дотримання принципів відповідального кредитування зменшує рівень кредитних ризиків через обережність і зваженість у прийнятті рішення щодо кредитування обома сторонами цього процесу.

Стратегічною метою фінансового регулювання та нагляду за відповідальним кредитуванням є підвищення позитивної ролі кредитних установ у соціально-економічному розвитку економіки держави.

При реалізації вимог відповідального кредитування у країнах, що розвиваються, за основу варто взяти інструменти механізму просування стандартів відповідального кредитування, які часто застосовуються у зарубіжній практиці:

1) інформування громадськості про роль відповідального кредитування та кращі приклади реалізації конкретними кредитними установами його принципів за допомогою засобів масової інформації, Інтернет-сайтів, круглих столів, семінарів тощо;

2) отримання спеціальних премій за вклад кредитних установ у розвиток і впровадження принципів відповідального кредитування;

3) навчання, дослідження та методична підтримка переведення діяльності кредитної установи на клієнтоорієнтоване управління, що вимагає принципово нової стратегії її розвитку, зокрема, у частині оцінки платоспроможності клієнта, управління ризиками кредитного портфеля, стандартизації процесу кредитування, сегментації клієнтів, запровадження внутрішнього моніторингу клієнтської задоволеності фінансовими послугами та обслуговуванням;

4) впровадження принципів відповідального кредитування у практику банків із державною часткою як важливого прикладу для інших фінансово-кредитних установ;

5) просування міжнародних стандартів як основи для вироблення індивідуальних підходів для реалізації принципів відповідального кредитування у вітчизняній практиці [6].

Наведений перелік заходів має ґрунтуватися на впровадженні центральними банками країн систем оцінки та моніторингу виконання принципів відповідального кредитування фінансовими установами.

Нині право регулятора на встановлення непруденційних вимог та моніторинг їх виконання починають закріплюватися у банківському законодавстві багатьох країн. До прикладу, у Великобританії діє спеціальне Управління фінансової поведінки, створення якого після світової фінансової кризи 2008 року підтвердило той факт, що поведінкова складова регулювання визнається такою ж важливою при зниженні ризиків кредитування, як і класичні заходи пруденційного регулювання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи дослідження проблеми відповідального кредитування, слід зазначити, що головною перешкодою впровадження у життя однойменної практики є відсутність готових методик виявлення безвідповідальних кредитів, збору даних про них, а також отримання об'єктивної інформації про рівень та тенденції «грабіжницького» кредитування серед фінансових установ. Вивчення практичного світового досвіду організації споживчого кредитування з акцентом на посилення відповідальності за його реалізацію дозволяє вірно розставити пріоритети та виявити найбільш вдалі приклади участі держави при впровадженні відповідального кредитування у банківський сектор економіки.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cherednychenko O. O., Meindertsma J. M. Irresponsible Lending in the Post-Crisis Era: Is the EU Consumer Credit Directive Fit for Its Purpose? // *Journal of Consumer Policy*. – 2019. – 42 (4). – P. 483-519.
2. Financial Inclusion – A Pathway to Financial Stability? Understanding the Linkages / GPMI 1st Annual Conference on Standard-Setting Bodies and Financial Inclusion: Promoting Financial Inclusion through Proportionate Standards and Guidance. Basel, October 29, 2012 // Електронний ресурс. – Режим доступу: https://www.gpmi.org/sites/gpmi/files/documents/GPMI%20SSBs%20Conference%20%20Issues%20Paper%203%20Financial%20Inclusion%20-%20A%20Pathway%20to%20Financial%20Stability_1.pdf.
3. Guidelines on loan origination and monitoring / European Banking Authority, 2020. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Publications/Guidelines/2020/Guidelines%20on%20loan%20origination%20and%20monitoring/884283/EBA%20GL%202020%2006%20Final%20Report%20on%20GL%20on%20loan%20origination%20and%20monitoring.pdf.
4. Responsible lending: overview of regulatory tools / World Bank, 2013 // Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/16728/832840WP0GFDR00Box0382083B00PUBLIC0.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
5. What is responsible lending and affordability? // Електронний ресурс. – Режим доступу: www.experian.co.uk%2Fblogs%2Flatest-thinking%2Fautomated-credit-decisions%2Fwhat-is-responsible-lending%2F&usq=AOvVaw1vdbFsVGOng_i3IpOm7V4.
6. Васильчук І. П. Відповідальне кредитування корпорацій в умовах сталого розвитку // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. – 2015. – Вип. 12, част. 1. – С. 159-163.
7. Муріна Г. Чому кредити коштують дорого та що означає відповідальне кредитування // 2021. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/cina-bankivskih-kreditiv-v-ukrajini-vidpovidalne-kredituvannya-ipoteka-i-ekonomichne-zrostantya-50148989.html>.

REFERENCES

1. Cherednychenko, O. O., & Meindertsma, J. M. (2019). Irresponsible Lending in the Post-Crisis Era: Is the EU Consumer Credit Directive Fit for Its Purpose? *Journal of Consumer Policy*, 42 (4), 483-519 [in English].
2. Financial Inclusion – A Pathway to Financial Stability? Understanding the Linkages. (2012). GPMI 1st Annual Conference on Standard-Setting Bodies and Financial Inclusion: Promoting Financial Inclusion through Proportionate Standards and Guidance. Retrieved from: https://www.gpmi.org/sites/gpmi/files/documents/GPMI%20SSBs%20Conference%20%20Issues%20Paper%203%20Financial%20Inclusion%20-%20A%20Pathway%20to%20Financial%20Stability_1.pdf [in English].
3. Guidelines on loan origination and monitoring (2020). European Banking Authority. Retrieved from: https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Publications/Guidelines/2020/Guidelines%20on%20loan%20origination%20and%20monitoring/884283/EBA%20GL%202020%2006%20Final%20Report%20on%20GL%20on%20loan%20origination%20and%20monitoring.pdf [in English].
4. Responsible lending: overview of regulatory tools (2013). World Bank. Retrieved from: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/16728/832840WP0GFDR00Box0382083B00PUBLIC0.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in English].

5. What is responsible lending and affordability? (n.d.). Retrieved from: www.experian.co.uk%2Fblogs%2Flatest-thinking%2Fautomated-credit-decisions%2Fwhat-is-responsible-lending%2F&usg=AOvVaw1vdbFsVGOnqG_i3IpOm7V4 [in English].
6. Vasylychuk I. P. (2015). Vidpovidal'ne kredytuvannya korporatsiy v umovakh staloho rozvytku [Responsible lending of corporations in conditions of sustainable development] // Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences, 12, 1, 159-163 [in Ukrainian].
7. Murina, H. (2021). Chomu kredyty koshtuyut' doroho ta shcho oznachaye vidpovidal'ne kredytuvannya [Why loans are expensive and what responsible lending means]. Retrieved from: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/cina-bankivskih-kreditiv-v-ukrajini-vidpovidalne-kredytuvannya-ipoteka-i-ekonomichne-zrostannya-50148989.html> [in Ukrainian].

Отримано 07.02.2023